

Het inventarisatieproject van de malacofauna van Dendermonde : een recent overzicht

door M. KEPPENS & D. KEPPENS

Samenvatting

Sinds 1985 wordt door de auteurs een onderzoek uitgevoerd naar het voorkomen van land- en zoetwatermollusken in Dendermonde (provincie Oost-Vlaanderen, U.T.M.-hokken ES 75 en ES 85). In dit artikel geven we o.a. een geaktualiseerde lijst van de waargenomen soorten tot 30/04/1989.

Trefwoorden: Mollusca, faunistiek, Dendermonde, België

Summary

Since 1985 the authors are investigating the presence of land and freshwater molluscs in Dendermonde (Belgium, province of East-Flanders, U.T.M. grids ES 75 and ES 85).

In this paper an up to date list of the observed species till 30/04/1989 is presented.

Key-words: Mollusca, faunistics, Dendermonde, Belgium

Inleiding

In 1985 werd door de auteurs gestart met een inventarisatie van de land- en zoetwatermollusken van Dendermonde (en deelgemeenten Sint-Gillis, Grembergen, Appels en Baasrode). De gegevens over de waarnemingen in 1985, 1986 en de eerste helft van 1987 werden door de eerste auteur verwerkt in een regentaatsverhandeling (M. KEPPENS, 1987).

In M. KEPPENS & D. KEPPENS (1988) worden, voor diezelfde waarnemingsperiode, ondermeer een aantal faunistische resultaten en een systematische lijst van de waargenomen soorten gegeven terwijl ook enkele regionale verspreidingspatronen worden besproken.

In dit artikel behandelen we de waarnemingsperiode van 1985 tot en met het voorjaar van 1989 met o.a. een geaktualiseerde versie van de soortenlijst.

Materiaal en methoden

Om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van de malacofauna en omdat we ook geïnteresseerd waren in ecologische gegevens en verspreidingspatronen, werden

in een 40-tal lokaliteiten op het grondgebied van Groot-Dendermonde waarnemingen verricht. Bij de keuze van die lokaliteiten werden zoveel mogelijk verschillende biotootypes betrokken (voor de bespreking van een aantal van deze lokaliteiten verwijzen we naar M. KEPPENS & D. KEPPENS (1988)).

Het merendeel van het landslakkenmateriaal werd met de hand verzameld bij actief zoeken op het terrein (zowel levende dieren als lege huisjes). Een kleiner deel werd verzameld in strooiselstalen.

Het zoetwatermateriaal werd voornamelijk geschept (met emmer en/of schepnet) terwijl er ook werd gezocht tussen waterplanten en in baggerspecie.

Een deel van het verzamelde materiaal werd geschonken aan het K.B.I.N. waar het werd ingeschreven in de Algemene Inventaris onder nr. 27.281. De meeste mollusken werden door ons gedetermineerd (op het terrein, thuis of in het laboratorium van de afdeling Recente Invertebraten van het K.B.I.N.). Een aantal exemplaren werden na anatomisch onderzoek gedetermineerd door lic. J. DE WILDE, lic. R. SABLON (K.B.I.N.) en lic. T. BACKELJAU (K.B.I.N.).

Lijst van de waargenomen soorten

landslakken

Familia : Ellobiidae

Carychium minimum MÜLLER, 1774

Carychium tridentatum (RISSO, 1826)

Familia : Cochlicopidae

Cochlicopa lubrica (MÜLLER, 1774) s.l.

Familia : Vertiginidae

Vertigo antivertigo (DRAPARNAUD, 1801)

**Vertigo pygmaea* (DRAPARNAUD, 1801)

Familia : Pupillidae

Pupilla muscorum (LINNAEUS, 1758)

Familia : Valloniidae

Vallonia pulchella (MÜLLER, 1774)*Vallonia costata* (MÜLLER, 1774)*Vallonia excentrica* STERKI, 1892

Familia : Succineidae

Succinea putris (LINNAEUS, 1758)**Succinea oblonga* DRAPARNAUD, 1801*Oxyloma elegans* (RISSO, 1826)

Familia : Endodontidae

**Punctum pygmaeum* (DRAPARNAUD, 1801)*Discus rotundatus* (MÜLLER, 1774)

Familia : Arionidae

Arion rufus (LINNAEUS, 1758) s.l.*Arion circumscriptus* JOHNSTON, 1828 s.s.*Arion silvaticus* LOHMANDER, 1937*Arion subfuscus* (DRAPARNAUD, 1805) s.l.*Arion hortensis* de FÉRUSAC, 1819 s.s. (o)*Arion distinctus* MABILLE, 1868*Arion intermedius* NORMAND, 1852

Familia : Vitrinidae

Vitrina pellucida (MÜLLER, 1774)

Familia : Zonitidae

Vitrea crystallina (MÜLLER, 1774)**Nesovitrea hammonis* (STRÖM, 1765)*Aegopinella nitidula* (DRAPARNAUD, 1805)*Oxychilus draparnaudi* (BECK, 1837)*Oxychilus cellarius* (MÜLLER, 1774)*Oxychilus alliarius* (MILLER, 1822) (o)*Zonitoides nitidus* (MÜLLER, 1774)

Familia : Boettgerillidae

Boettgerilla pallens SIMROTH, 1912

Familia : Milacidae

Milax gagates (DRAPARNAUD, 1801)

Familia : Limacidae

Limax maximus LINNAEUS, 1758

Familia : Agriolimacidae

Deroceras laeve (MÜLLER, 1774)*Deroceras reticulatum* (MÜLLER, 1774)*Deroceras caruanae* (POLLONERA, 1891)

Familia : Euconulidae

Euconulus fulvus (MÜLLER, 1774) s.l.

Familia : Clausiliidae

Balea biplicata (MONTAGU, 1803)

Familia : Helicidae

Candidula gigaxii (PFEIFFER, 1850)*Monacha cantiana* (MONTAGU, 1803)*Perforatella rubiginosa* (SCHMIDT, 1853)*Trichia hispida* (LINNAEUS, 1758)*Arianta arbustorum* (LINNAEUS, 1758)*Cepaea nemoralis* (LINNAEUS, 1758)*Helix aspersa* MÜLLER, 1774

zoetwaterslakken

Familia : Neritidae

Theodoxus fluviatilis (LINNAEUS, 1758) (+)

Familia : Viviparidae

Viviparus contectus (MILLET, 1813)*Viviparus viviparus* (LINNAEUS, 1758) (+)

Familia : Valvatidae

Valvata cristata MÜLLER, 1774*Valvata piscinalis piscinalis* (MÜLLER, 1774)

Familia : Bithyniidae

Bithynia tentaculata (LINNAEUS, 1758)*Bithynia leachii* (SHEPPARD, 1823)

Familia : Acroloxidae

Acroloxus lacustris (LINNAEUS, 1758)

Familia : Physidae

**Aplexa hypnorum* (LINNAEUS, 1758)*Physa fontinalis* (LINNAEUS, 1758)*Physella acuta* (DRAPARNAUD, 1805)

Familia : Lymnaeidae

- Lymnaea truncatula* (MÜLLER, 1774)
Lymnaea palustris (MÜLLER, 1774)
 **Lymnaea corvus* (GMELIN, 1791)
Lymnaea auricularia (LINNAEUS, 1758)
Lymnaea ovata (DRAPARNAUD, 1805)
Lymnaea stagnalis (LINNAEUS, 1758)

Familia : Planorbidae

- Planorbis planorbis* (LINNAEUS, 1758)
Planorbis carinatus MÜLLER, 1774 (+)
Anisus leucostomus (MILLET, 1813)
 **Anisus spirorbis* (LINNAEUS, 1758)
Anisus vortex (LINNAEUS, 1758)
Bathyomphalus contortus (LINNAEUS, 1758)
Gyraulus albus (MÜLLER, 1774)
Armiger crista (LINNAEUS, 1758) (forma *cristatus*,
nautileus en *spinulosus*)
Hippeutis complanatus (LINNAEUS, 1758)
Segmentina nitida (MÜLLER, 1774)
Planorbarius corneus (LINNAEUS, 1758)

Familia : Ancyliidae

- Ancylus fluviatilis* MÜLLER, 1774 (+) (o)
 **Ferrissia wautieri* (MIROLLI, 1960) (+)

zoetwatertweekleppigen

Familia : Unionidae

- Unio pictorum* (LINNAEUS, 1758)
Unio tumidus PHILIPSSON, 1788
Anodonta cygnea (LINNAEUS, 1758) (+)
Anodonta anatina (LINNAEUS, 1758)

Familia : Dreissenidae

- Dreissena polymorpha* (PALLAS, 1771) (+)

Familia : Sphaeriidae

- Sphaerium corneum* (LINNAEUS, 1758)
Sphaerium rivicola (LAMARCK, 1818) (+)
Sphaerium solidum (NORMAND, 1844) (+)
Musculium lacustre (MÜLLER, 1774)
Pisidium amnicum (MÜLLER, 1774) (+)
 **Pisidium nitidum* JENYNS, 1832
Pisidium obtusale (LAMARCK, 1818)
Pisidium personatum MALM, 1855 (?) (+)

Voor de naamgeving in bovenstaande lijst volgden we J. VAN GOETHEM (1987). De soorten voorzien van (+) werden niet levend waargenomen. De soorten voorzien van (o) werden niet waargenomen in de periode 1985-

1989 maar ze werden al eerder verzameld in Dendermonde (gegevens K.B.I.N. en eigen waarnemingen vóór 1985).

Een asterisk (*) vóór de soortnaam betekent dat deze soort pas in het najaar van 1988 of het voorjaar van 1989 werd ontdekt in het onderzochte gebied. Deze soorten zijn niet opgenomen in M. KEPPENS & D. KEPPENS (1988).

In totaal zijn dus tot nu toe 87 soorten land- en zoetwatermollusken waargenomen in Dendermonde waarvan 85 soorten opnieuw of nieuw door ons werden gevonden.

Deze 85 soorten zijn als volgt verdeeld : 42 soorten landgastropoden (alle levend waargenomen), 30 soorten zoetwatergastropoden (levende dieren van 25 soorten en lege huisjes van vijf soorten) en 13 soorten zoetwaterbivalven (levende dieren van zeven soorten, vers uitzien- de lege doubletten van drie soorten en ontkleurde losse kleppen van drie soorten).

Verspreidingspatronen en status van enkele soorten

Hieronder worden de waargenomen soorten verdeeld in vier groepen op basis van het aantal vindplaatsen in de bemonsterde regio.

De grenzen voor de groepen zijn arbitrair gekozen.

Groep 1 : soorten die slechts op één plaats werden waargenomen (sommige ervan komen plaatselijk talrijk voor, van andere werden slechts enkele exemplaren gevonden)

Groep 2 : soorten die werden waargenomen op twee tot vijf plaatsen

Groep 3 : soorten die werden waargenomen op zes tot tien plaatsen

Groep 4 : soorten die werden waargenomen op meer dan tien plaatsen (soorten die zeer wijd verspreid zijn in Dendermonde en zeer talrijk voorkomen)

Door deze indeling krijgt men een beeld van de regionale verspreiding van elke soort. Bij de interpretatie van deze gegevens moet men echter voorzichtig zijn. Bepaalde soorten kunnen minder verspreid lijken dan ze in werkelijkheid zijn doordat het aantal onderzochte lokaliteiten beperkt bleef en omdat kleinere soorten gemakkelijker over het hoofd werden gezien.

Groep 1 bevat bij de landslakken *Arion circumscriptus*, *Arion subfuscus*, *Vertigo antivertigo*, *Milax gagates*, *Punctum pygmaeum*, *Pupilla muscorum*, *Helix aspersa* en *Monacha cantiana* en bij de zoetwatermollusken *Ancylus fluviatilis*, *Viviparus viviparus*, *Theodoxus fluviatilis*, *Sphaerium solidum*, *Pisidium amnicum*, *Pisidium personatum* (?), *Lymnaea corvus*, *Anisus spirorbis*, *Ferrissia wautieri*, *Pisidium obtusale* en *Pisidium nitidum*.

Groep 2 bevat bij de landslakken *Arion silvaticus*, *Boettgerilla pallens*, *Aegopinella nitidula*, *Vertigo pygmaea*, *Nesovitrea hammonis*, *Succinea oblonga*, *Dero-ceras laeve*, *Euconulus fulvus*, *Oxyloma elegans*, *Limax*

maximus, *Candidula gigaxii*, *Vallonia pulchella*, *Vallonia excentrica*, *Perforatella rubiginosa*, *Oxychilus cellarius*, *Carychium tridentatum*, *Carychium minimum*, *Vitrea crystallina*, *Deroceras caruanae* en *Vallonia costata*. Bij de zoetwatermollusken is deze groep samengesteld uit *Planorbis carinatus*, *Sphaerium rivicola*, *Dreissena polymorpha*, *Sphaerium corneum*, *Segmentina nitida*, *Anodonta cygnea*, *Aplexa hypnorum*, *Bithynia leachii*, *Acroloxus lacustris*, *Anisus leucostomus*, *Lymnaea auricularia*, *Valvata cristata*, *Hippeutis complanatus*, *Armiger crista*, *Anodonta anatina*, *Gyraulus albus*, *Lymnaea truncatula*, *Unio pictorum*, *Unio tumidus*, *Physa fontinalis*, *Musculium lacustre* en *Viviparus contectus*.

Groep 3 omvat bij de landslakken *Vitrina pellucida*, *Cochlicopa lubrica*, *Arion intermedius*, *Arianta arbustorum*, *Discus rotundatus* en *Oxychilus draparnaudi* en bij de zoetwatermollusken *Lymnaea stagnalis*, *Bathyomphalus contortus*, *Bithynia tentaculata*, *Physella acuta*, *Planorbarius corneus* en *Valvata piscinalis piscinalis*.

Groep 4 tenslotte is samengesteld uit de landslakken *Succinea putris*, *Balea biplicata*, *Arion distinctus*, *Arion rufus*, *Zonitoides nitidus*, *Deroceras reticulatum*, *Trichia hispida* en *Cepaea nemoralis* en de zoetwatermollusken *Anisus vortex*, *Planorbis planorbis*, *Lymnaea palustris* en *Lymnaea ovata*.

Vertigo antivertigo

We namen zes levende exemplaren en één leeg huisje waar in een moeras, op halfvergane stengels van waterzuring in de onmiddellijke omgeving van open water. Na 1950 werden uit slechts vijf hokken in België waarnemingen van levende dieren gesignaleerd (J. DE WILDE, R. MARQUET & J. VAN GOETHEM, 1986). De soort gaat sterk achteruit (R. MARQUET, J. DE WILDE & J. VAN GOETHEM, 1987). Om de populatie van uitroeiing te behoeden, werd het moeras in Dendermonde in bescherming genomen door de plaatselijke natuurvereniging C.V.N.-regio Dendermonde (zie ook D. KEPPENS & M. KEPPENS (1988)).

Pupilla muscorum

Een kleine populatie van deze soort leefde tot voor kort op een met mos begroeide steen op een droge spoorwegbedding aan de oude Dendermonding. Door het dichtten van de Dendermonding waarbij de omgeving grondig werd gewijzigd, werd de populatie van deze xerofiele soort uitgeroeid. Overigens is het aantal recente vindplaatsen van deze soort in Vlaanderen buiten de kuststreek zeer beperkt (J. DE WILDE, R. MARQUET & J. VAN GOETHEM, 1986).

Een leeg verweerd huisje dat door lic. J. DE WILDE werd gedetermineerd als *Columella edentula* (DRAPARNAUD, 1805) werd bij een herziening van het materiaal door ons gedetermineerd als een juveniel exemplaar van *Pupilla muscorum*. Overigens werd dit huisje gevonden op dezelfde plaats als *Pupilla muscorum*.

Candidula gigaxii

Het aantal vindplaatsen van deze xerofiele soort in Vlaanderen buiten de kuststreek en het Antwerpse havengebied is zeer beperkt (J. DE WILDE, R. MARQUET & J. VAN GOETHEM, 1986). In Dendermonde werden twee populaties waargenomen op twee droge terreinen die vroeger met elkaar in verbinding stonden door de beweegbare Scheldebrug. Ondertussen is één populatie uitgeroeid (door het dichtten van de Dendermonding) terwijl de andere ernstig wordt bedreigd (storten van beton en asfalt).

Perforatella rubiginosa

Tussen 1985 en 1989 werd deze soort door ons levend waargenomen in vijf zoetwaterschorren langs de Schelde, tussen Appels en Mariekerke (het schor tegenover het Rebbroek te Appels, het Groot Schoor te Grembergen, de Vlassenbroekse Schorren te Baasrode, De Cramp en het Sint-Amansschoor te Moerzeke-Kastel). Dit zijn de eerste waarnemingen van deze soort in België na de vondsten van W. VADER in 1963 en 1964 (W. VADER, 1977). Wij troffen de dieren aan op slib tussen de stikstofminnende vegetatie in de hoger gelegen delen van de schorren (zie ook M. KEPPENS & D. KEPPENS (1989)).

Ferrissia wautieri

In de K.B.I.N.-verzameling bevinden zich slechts vier exemplaren afkomstig uit evenveel vindplaatsen in België (J. VAN GOETHEM & R. SABLON, 1986). Wij troffen één leeg huisje aan in een vijver in het broek van Grembergen die ontstaan is door turfwinning. Dit is meteen de eerste vondst van deze soort in de provincie Oost-Vlaanderen.

Besluit

Het onderzoek dat in de periode 1985-1989 werd uitgevoerd, heeft een goed beeld opgeleverd van de samenstelling van de Dendermondse malacofauna. Er werden 42 soorten landgastropoden waargenomen terwijl slechts 26 soorten gekend waren uit ES 75 vóór ons onderzoek (gegevens K.B.I.N.). Dit soortenaantal is ook beduidend hoger dan het aantal verzameld in ES 75 tijdens het F.K.F.O.-project in de periode 1977-1982 (tussen 11 en 20 soorten) (R. MARQUET, 1987). We mogen dan ook aannemen dat er bij onze inventarisatie zeer intensief werd bemonsterd.

Dit geldt eveneens voor de bemonstering op zoetwatermollusken. Gegevens over het soortenaantal aangetroffen in ES 75 vóór ons onderzoek zijn (nog) niet voorhanden, maar de 43 waargenomen soorten vertegenwoordigen ruim 54% van de Belgische brak- en zoetwatermalacofauna.

We kunnen dus besluiten dat Dendermonde een rijke molluskenfauna bezit waarin zelfs enkele voor België zeldzame soorten voorkomen.

Biotoopvernieling en milieuverontreiniging vormen echter een ernstige bedreiging voor het voortbestaan van die soorten.

Bij het ter perse gaan van deze publikatie werd nieuw materiaal verzameld in een aantal lokaliteiten in Groot-Dendermonde (o.a. in het Broek van Grembergen en in het Broek van Appels). Het is niet uitgesloten dat hieruit nog enkele nieuwe soorten voor Dendermonde resulteren terwijl ook verschuivingen in de verspreidingspatronen mogelijk zijn.

De exemplaren behorend tot het geslacht *Pisidium* zullen worden gedetermineerd door Dr. J. KUIPER. Het *Lymnaea*-materiaal wordt herzien door lic. R. SABLON (K.B.I.N.) en vertegenwoordigers van de Arionidae worden gedetermineerd door lic. T. BACKELJAU (K.B.I.N.). Verder is het de bedoeling dat onze waar-

nemingsgegevens leiden tot de samenstelling van een atlas met regionale verspreidingskaarten en waarin ook bevindingen met betrekking tot de ecologie van de waargenomen soorten zijn opgenomen (zie M. KEPPENS & D. KEPPENS, in voorber.).

Dankwoord

Wij danken van harte Dr. J. VAN GOETHEM (hoofd van het departement Invertebraten van het K.B.I.N.) voor de faciliteiten die hij ons verstrekt en voor zijn talrijke raadgevingen.

Verder bedanken we in één adem lic. T. BACKELJAU (K.B.I.N.), lic. J. DE WILDE en lic. R. SABLON (K.B.I.N.) voor hun interesse en hun hulp bij determinaties.

Literatuurlijst

DE WILDE, J.J., MARQUET, R. & VAN GOETHEM, J.L., 1986. Voorlopige Atlas van de landslakken van België / Atlas provisoire des gastéropodes terrestres de la Belgique. Uitgave van het Patrimonium van het K.B.I.N., Brussel, 285 pp., 133 maps.

KEPPENS, D. & KEPPENS, M., 1988. Het behoud van moerassen als leefgebied voor slakken. - Bescherming van een moeras in de Kalendijk te Dendermonde -. Projekt ingediend voor de prijs voor het Natuurpatrimonium 1988, 13 pp., kaarten 1-2, fig. 1.

KEPPENS, M., 1987. Verspreidingsonderzoek naar de land- en zoetwatermollusken in het Dendermondse. Scriptie voorgedragen tot het bekomen van het diploma van geaggregeerde van het Lager Secundair Onderwijs, Bisschoppelijke Normaalschool, Sint-Niklaas, 358 pp., talrijke figs. + kaarten.

KEPPENS, M. & KEPPENS, D., 1988. Een inventarisatie van de land- en zoetwatermollusken van Dendermonde. *Studiedocumenten van het K.B.I.N.*, 52 : 1-38, kaarten 1-3, tabellen 1-7.

KEPPENS, M. & KEPPENS, D., 1989. Recente waarnemingen van *Perforatella rubiginosa* (SCHMIDT, 1853) in België (Mollusca, Gastropoda, Helicidae). *Gloria Maris*, 28 : 10-15, figs. 1-6, tabellen 1-2.

KEPPENS, M. & KEPPENS, D., in voorbereiding. Atlas van de land- en zoetwatermollusken van Dendermonde, een bijdrage tot de faunistiek, de ecologie en de verspreiding van niet-mariene weekdieren.

MARQUET, R., 1987. Een zoögeografische en oecologische studie van de Belgische landslakkenfauna : methoden,

materiaal en resultaten. *Studiedocumenten van het K.B.I.N.*, 35 : 1-26, kaarten 1-12, tabellen 1-12.

MARQUET, R., DE WILDE, J.J. & VAN GOETHEM, J.L., 1987. Enkele besluiten uit de 'Voorlopige Atlas van de landslakken van België'. *Gloria Maris*, 26(4) : 65-75, figs. 1-24.

VADER, W., 1977. Habitat and distribution of *Perforatella rubiginosa* (Gastropoda, Pulmonata) in the freshwater tidal region of the Scheldt estuary, Belgium. *Hydrobiologia*, 52(1) : 23-28, figs. 1-2, tabel 1.

VAN GOETHEM, J.L., 1987. Nieuwe naamlijst met aantekeningen van de recente niet-mariene weekdieren van België. *Studiedocumenten van het K.B.I.N.*, 44 : 1-65, fig. 1.

VAN GOETHEM, J.L. & SABLON, R., 1986. *Ferrissia wautieri* (MIROLI, 1960), a freshwater limpet new to Belgium (Mollusca, Gastropoda, Ancyliidae). *Bulletin van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen*, Biologie, 56 : 155-157, figs. 1-8.

Marc KEPPENS
Wetenschappelijk Medewerker
Koninklijk Belgisch Instituut
voor Natuurwetenschappen
Afdeling Recente Invertebraten
Vautierstraat 29
B-1040 Brussel

Dirk KEPPENS
Spoorwegstraat 109
B-9330 Dendermonde

